

Батлав.....

УЛСЫН ШАЛГАЛТ - 2018

МОНГОЛ ХЭЛ-12

Аймаг / дүүрэг: .....
Сум .....
Сургууль: .....
Анги: ..... Бүлэг: .....
Овог: .....
Нэр: .....

САНАМЖ, ЗӨВЛӨГӨӨ

- Шалгалт 80 минут үргэлжилнэ.
- Шалгалтын материал хоёр хэсэгтэй ба нэгдүгээр хэсэг нь унших чадвар сорьсон, хоёрдугаар хэсэг нь бичих чадвар сорьсон задгай хэлбэрийн даалгавраас бүрдэнэ.
- Даалгавар бүрийн хариултыг өгөгдсөн сул зайд бичиж тэмдэглэнэ.

...Усны гүнд зоосон шонгийн дэргэд хүрээд “гучин нэгэн алд” гэж амандаа бүтнэаснаа “Ганцхан алдаар зөрүүлчхэй” гэж арай чангаар гунигтайхан дуугарав. Хүн орчлонг хэмжих дуртай. Тэгэхдээ бол янз бүрээр хэмжинэ. Харин энэ өвгөний хувьд бол алдлан хэмжиж явна. Орчлон ч бас хүнийг хэмжих дуртай. Тэгэхдээ он жилээр хэмждэг нь нэг бодоход болхи бүдүүвтэр хэмжүүр гэлтэй. Орчлон энэ хүнийг жаран таван жилээр хэмжчээд байгааг усч өвгөн ер анзаарахгүй зогсож байгаа нь энэ. Тэгээд “Гучин алд” гэж давтан хэлснээ, “Дөчин жил усны эрэг сахисан гэхэд даанч дээ. Бас л болоогүй байна. Усч хүн гэхэд усаа муу мэдэж байна даа. Урьд шөнө үерийн усны хүрхрэн шуугих чимээг чагнан цурам хийлгүй хоносон атлаа хэр зэрэг нэмсний нь бас л ташаарч байна шүү. Уул нь би гучин алд нэмсэн гэж итгэж байсан юм. Гэтэл гучин нэгэн алд” гэж урамгүйхэн углэсээр усны зах руу эргэн гэлдрэв.

...Өвгөн үерийн ус руу ширтэн сууна.

Сэлэнгэ мөрний хөлтэй хөлгүй таван татуурга, түүний хоорондох арал нуга, булан тохой усаар нэлийтэл дүүрч бургасан шугуйн зөвхөн үзүүр л усны толиог шүргэн их салхинд ханаан бөхөлзөх тариалан шиг усны урсгалд үелзэн тонголзоно. Гүүрэлзэн хүрэнтэх долгион дунд хөвж яваа моддын салаа мөчир сарвалзан эргэлдэх нь “Үерийн уснаас авраач!” гэж ямар нэг амьтан өвгөнд гар сунган даллан дуудах шиг агаад тэгснээс сарайж сэрийсэн салаа мөчир усны долгионд цохигдон далд орох нь тэнхэл тасарсан амьтан живж байх шиг санагдана. Өвгөн унтарч байгаа тамхиа уртаар сорж гал улалзуулан “Үгүй ээ бас, залуу мод гэдэг мөн ч үндэс бөхтэй юм даа. Тэргүүнээ газар шигдтэл гулзайн нумарсан ч гэсэн үерт ховх явчихгүй тэсээд байна шүү. Тэгэхэд хөөрхий энэ хөгшин модод тэргүүнээ даалгүй үндсээрээ сэндийлэгдэн тэр дороо л хажуулдаад өгөх юм. Энэ ч бас орчлонгийн жам аа!” гэж бодлоо.

Тэгээд урсаж байгаа модны үндэс мөчрийг ширтэн “Амьтан хүн л осолдоогүй бол яамай. Их үер хэцүү шүү. Залуу байхад ус үерлэхэд хүч зоригоо үзнэ гэж хөөрдөг байж билээ. Тэгэхэд яах вэ, тэнхэлтэй байж. Одоо даанч миний насны хэрд тэнцэхгүй ажил болжээ” гэж бодоод өвдөгнийхөө чилээг гаргахаар босож суниан зогстол тэртээ дээрээс нэг морьтой хүн усны хөвөө даган өөр лүү нь яаран давхиж явааг хараад довон дээр дэлгэсэн өмдөө чийгтэй хэвээр нь сандран өмсөж “Энэ хүн зүгээр яваагүй дэг ээ. Лав хүн амьтан осолдсон дог шүү” гэж бодонгоо “Ээ, хөөрхий. Хэн гэгч амьтны үр осолдож энэ улаан хоормог дотор эргэлдэж яваа юм бол oo? Амьд ч байсан, ухсэн ч байсан нүдэнд өртдөг л юм бол гаргахыг л бодно доо” Сэлэнгэ мөрөн үертэй байхад Дэнзэн уруу яарч давхисан хүн заавал нэг учиртай ирдгийг юунаа эс андах билээ. Усан дотор амьтан хүн юу ч үзэгдсэнгүй. Дэнзэн өвгөн гайхан зогсож байтал ард нь хаширах дуу сонстов. Эргэн харвал Дорлиг мориноосоо буугаад ямар нэгэн юм хэлж байгаа бололтой ам нь ангалзаж харагдав. Усны шуугианд юу ч дуулдахгүй болохоор тэр хүний урдаас өвгөн сандран очлоо.

-Дэнзэн гуай! Та чинь үерийн ус уруу нүдээ бүлтэртэл юу ширтээ вэ гээд инээхэд нь:

40 -За хүүхээ! Чи хаана хүрч яваа юм бэ? гэж хариу асуув.
 -Холдохгүй ээ! Хэзээ нэг ус татарч намайг баярлуулах юм бол oo.
 -Ус татрах нь ч нэг татрах байлгүй. Тэгэхэд ганц чи баярладаг нь ч юу юм билээ дээ. Олон амьтан баярлахгүй яах вэ. Ингэхэд ядахдаа тария будааны цаг болж байдаг. Гэтэл муу бирвааз ханаад* нь тасраад үерт урсчихдаг л тоогүй байна. Ус татарсан хойно бирвааз* янзлах гэж баахан ажил болно. Тэгээд тавилан засартал амьтан хүн усны хоёр талд хоригддог л мөн саадтай юм болох нь дээ. Хүүхээ! Чи Морьтын гарам руу нэг хараач. Нүд муудаад юм ялгахаа байчхаж, муу бирвааз маань тэнд хайрдаад зогсчихсон бололтой гэхэд Дорлиг мориныхоо цулбуурыг тахимдаа хавчуулан, хадганд боодолтой ганц нүдний дуран өврөөсөө гаргаж удаанаар харснаа:

50 -Бирвааз мөн нь ч мөн байна гээд дурангаа өвөртлөхэд нь:
 -Бага шиг л хэмхэрсэн байгаасай билээ гэж өвгөн дуу алдлаа.

55 -Дэнзэн гуай! Манай хоёр улаан авдар усанд урсчихжээ. Үерт урссан юмыг, ус аяндаа гаргаад эрэг дээрээ хаячихдаг гэдэгүй бил үү? Би тэгээд голын хөвөө дагаж бараг өртөө газар давхилаа. Даанч юу ч харагддаггүй шүү. Та өглөө эрт энд ирсэн бол усанд юм хөвж явахыг хараагүй биз! Ингэхэд та энд юу хийж байгаа юм бэ дээ? гэж асуув.

60 -Би ус хэр зэрэг нэмснийг мэдэх санаатай гэж өвгөнийг өчихэд “Муу зөнөг толгой чи, ус нэмэхийг ч үзэх гэж ирээгүй байх аа” гэж Дорлиг бодов.

Д. Мягмар

Бирвааз* /перевоз/ - Ус гатлах, усаар хөвөх, урсгахад зориулж урт бүдүүн модыг

зэрэгцүүлэн холбож бэхэлсэн хэрэгсэл

Канад /ханаад*/- салыг тогтоон уях олс дээс

НЭГДҮГЭЭР ХЭСЭГ. УНШИХ ЧАДВАР СОРЬСОН ДААЛГАВАР

Эхийг задлан шинжлэх даалгавар.

[25 оноо]

1. Учир шалтгааныг нь тайлбарлаарай. [5 оноо]

Жишээлбэл:

Өвгөн шөнөжин үерийн усны хүрхрэн шуугих чимээг чагнан нойргүй хоносны учир – Усны түвшний хэмжээг зөв тогтоох гэж өөрийгөө сорьсон.

- Усны гүн зоосон шон ямар учиртай вэ –

- Бургасан шугуйн зөвхөн үзүүр л усны толиог шүргэсний шалтгаан-

- Тэргүүнээ газар шигдтэл гулзайн нумарсан модны учир-

- Үндсээрээ сэндийлгэдэн хажуулдсан модны учир-

- Өвгөн “Гучин нэгэн алд” гэж үглэсний учир-

2. Дүрслэх ур маяг бүхий үгс юуг юутай адилтгасныг /зүйрлэснийг/ тайлбарлаж бичээрэй. [3 оноо]

- Ханаран бөхөлзөх тариалан шиг-

- Моддын салаа мөчир сарвалзан эргэлдэх-

- “Үерийн уснаас авраач” гэх –

3. Дүрийн бодол бүрт дүгнэлт хийнэ үү. [6 оноо]

- Өвгөн орчлонгийн жамыг бодсон бодол

- Өвгөн үерт урсаж байгаа модны үндэс мөчрийг ширтээд бодсон бол

- Усч өвгөн морьтой хүн усны хөвөө даган яaran давхиж явааг хараад бодсон бодол

4. Дэнзэн өвгөн, Дорлиг хоёрын харилцан яриа /бодол/-г /37-55 мөр/ ялган бичиж, харьцуулан дүгнэлт бичээрэй. [6 оноо]

Дэнзэн өвгөний яриа /бодол/:

-
-
-

Дорлигийн яриа /бодол/:

-

•

•

•

Харьцуулсан дүгнэлт:

5. Дараах санаанаас нэгийг сонгон мэдрэмж, үзэл бодлоо /нэг цогцлолбороор/ бичнэ үү. [5 оноо]

- Дөчин жил усны эрэг сахисан гэхэд даанч дээ. Бас л болоогүй байна
- Залуу мод гэдэг мөн ч үндэс бөхтэй юм даа. Тэргүүнээ газар шигдтэл гулзайн нумарсан ч гэсэн үерт ховх явчихгүй тэсээд байна шүү. Тэгэхэд хөөрхий энэ хөгшин модод тэргүүнээ даалгүй үндсээрээ сэндийлэгдэн тэр дороо л хажуулдаад өгөх юм. Энэ ч бас орчлонгийн жам
- Залуу байхад ус үерлэхэд хүч зоригоо үзнэ гэж хөөрдөг байж билээ. Тэгэхэд яах вэ, тэнхэлтэй байж.

ХОЁРДУГААР ХЭСЭГ. БИЧИХ ЧАДВАР СОРЬСОН ДААЛГАВАР

“Муу зөнөг толгой чи, ус нэмэхийг ч үзэх гэж ирээгүй байх аа” гэж Дорлиг бодов гэснийг ургуулан бодоод үргэлжлүүлэн эх зохион бичээрэй. Эх зохион бичихдээ харилцан яриа оруулж, байгалийн зураглалыг үгээр сайхан илэрхийлж хэлэх гэсэн санаандаа нийцүүлээрэй.

Үгийн тоо 250-300

/25 оноо/

Засагч багш нарт зориулав